

До:
Министъра на околната среда и водите
Борислав Сандов

Зам.-министъра на околната среда и водите
Тома Белев

СТАНОВИЩЕ Относно: Проект на План за действие за опазване на поточния рак *Austropotamobius torrentium* (Schrank, 1803) за периода 2022 – 2031 в България;

Подател: Сдружение „Балканка”, гр. София, ул.Александър Малинов №87;

Чрез своя представител: Пенчо Георгиев Пандъков;

Адрес за кореспонденция:

Уважаеми г-н Сандов,

Уважаеми г-н Белев,

В качеството си на хидробиолог и еколог изразявам несъгласието си с утвърждаването на проекта на План за действие за опазване на поточния рак в България (ПД).

Моля, настоящото становище да се разгледа като допълнение на възражение от името на Сдружение „Балканка“ с вх. № 48-00-183 / 09.05.2022 г. в деловодната система на МОСВ.

Съжалявам, че по време на разработването на процесния план, както и по време на общественото му обсъждане, Сдружение „Балканка“ не е разпознато като заинтересована страна. Аз и колегите ми бихме се радвали да допринесем за повишаване на качеството на Плана с опита и експертизата, които сме натрупали през дългогодишните ни усилия за опазване на речните екосистеми.

Обзорните ми впечатления след запознаване с проекта на ПД са следните:

- Част I има слабости в точка 3, а също и технически грешки (например постигането на популационна плътност от 10 инд./м², посочена като целева в точка 3.2 е невъзможно и вероятно се има в предвид 0,1 инд./м²);
- Част II, част III и част V са изчерпателни;
- Част IV не разглежда ключови заплахи и лимитиращи фактори за вида;
- Част VI и част VII са идентични и са много слаби. Някои от предвидените дейности не са съобразени с разпознатите заплахи, други обслужват хидротехническите лобита и представляват реална опасност за речните екосистеми, включително и за популациите на поточния рак. Има и дейности, които са лишени от екологичен смисъл. Предупреждавам, че е по-добре да няма ПД за вида, отколкото да се утвърди план в този му вид.

- Част VIII и част IX са пряко свързани с разписаните дейности в част VI, поради което съдържанието им подлежи на същите критики. На този етап ще се въздържа от коментар относно бюджета.

Поради липса на време и поради уважение към времето на четящия, ще маркирам само най-важните недостатъци на част IV и част VI от проектния документ, като при необходимост, ще предоставя подробна обосновка.

1. Пропуски при прегледа на заплахите и лимитиращите фактори в част IV

Не са взети под внимание следните заплахи и отрицателно-действащи фактори за вида:

- 1.1** Влиянието на управлението на горите във връзка с хидрологичния режим на реките и смекчаването на отрицателното влияние на промените в климата, екстремалните отточни условия и ерозията във водосборите.

Несъобразните сечи във водосборите на речни участъци с популации на вида могат да влошат хидрологичните и химични качества на реката, в резултат на което да се влоши състоянието на популацията и пригодността на местообитанията на поточния рак. Съответно, не са предвидени мерки и дейности по отношение на тази заплаха;

- 1.2** Добивът, търсенето и проучването на полезни изкопаеми

В България има редица силно-увредени речни екосистеми от подобна дейност, които в миналото са били находища на вида. Все повече съвременни находища на вида попадат в концесионни площи за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми поради засиленото отдаване на такива площи от страна на компетентните органи през последните години. В проекто-плана не са предвидени мерки и дейности по отношение на тази заплаха;

- 1.3** Прочистването на натрупаните седименти в завирените речни корита над напречните речни прегради (предимно на водовземни съоръжения за нуждите на ВЕЦ).

При някои съоръжения прочистване се прави 3-4 пъти годишно, при други веднъж и порядко. В зоната на разпространение на поточния рак, залповите изпускания на седименти се случват поне веднъж годишно, като най-често това става 2-4 пъти. Обикновено седиментите се изпускат залпово и ако се прави в маловодието или се изпуска прекалено голямо количество анаеробна тиня, то може да се стигне до масов замор по рибата и другите водни организми. В повечето случаи, обаче, подобна дейност винаги причинява затрупване на речното дъно в подолния речен участък и „погребване“ на бентосните животни, какъвто е и поточния рак. В научната литература процесът е известен като „blanketing“ и освен прякото унищожение на вида, води и до загуба на подходящи укрития. В някои случаи се наблюдава и колматация на речното дъно, което е особено трайно, неблагоприятно състояние на местообитанията на вида. В проектния ПД не са предвидени мерки и действия за ограничаване на тези отрицателни въздействия.

- 1.4** Прокарване на деривационни тръби и канали в коритото на реката

Това е дългосрочно, постоянно, отрицателно въздействие, характерно за водоземни съоръжения с деривация (за ВЕЦ, аквакултури, питейни нужди и др.). Речното корито се стеснява и то придобива по-силно изразен V-образен профил. Същевременно едри скални късове се депонират в обезводнения участък, което създава условия за фрагментация на местообитанието, особено добре изразена през маловодието. От друга страна се обострят екстремалните условия при високи вълни. Обикновено, прокарването на деривациите в коритото на реките е съпроводено и с изсичане на крайречната растителност, което допълнително влошава условията за вида в участъците с отнети води.

1.5 Хидропикингът и термопикингът са споменати, но е редно да се уточни, че те далеч не са характерни само за големите язовири, нито са свързани само с балансиране на енергийната ни система, както се твърди в разглеждания документ. Редица малки ВЕЦ (ВЕЦ „Луна“, ВЕЦ „Царевец“ и други) от руслов или деривационен тип, често, особено през по-сухия сезон, работят в акумулиращ режим, предизвиквайки периодични пулсации на речния отток. Хидропикингът, който предизвикват далеч не е свързан с балансиране на енергийната ни система, а с частна печалба. Същото се отнася и за някои от големите ни язовири, като например яз. Ал. Стамболийски. В научната литература съществува огромен брой публикации, доказващи, че хидропикинга и термопикинга са едни от най-значимите отрицателно-действащи фактори върху състоянието на водните екосистеми, като едни от най-засегнатите организми са бавно-подвижните безгръбначни. Редно е да се заложат мерки, които да предотвратяват или смекчават подобни нежелани явления в речни участъци представляващи местообитания на поточния рак. Такава мярка е особено важна да фигурира в ПД и поради факта, че нито в Закона за водите, нито в ПУРБ, нито в условията на разрешителните за водоземане и водоползване, нито в режимите на защитените зони (тези с издадени заповеди за обявяване), хидропикингът и термопикингът биват разглеждани и регулирани по някакъв начин (въпреки нашите усилия това да се промени).

Ще спра до тук коментарите по част IV, без да претендирам за изчерпателност по отношение на пропуснатите заплахи. Посочените отрицателно действащи фактори би трябвало да бъдат разгледани в ПД, както и да се предвидят мерки и дейности за предотвратяването или смекчаването им.

2. Ниско качество на Част VI

Тази част е най-важната част на ПД, но качеството ѝ е много ниско, не само защото не засяга ключови за вида отрицателно-действащи фактори, но също и защото някои от предвидените дейности крият рискове за управлението на реките, опазването на биоразнообразието, необосновано разходване на публични средства и не на последно място – създават правни противоречия. Ще коментирам само някои от предвидените мерки и дейности към тях:

Дейност 1.2. Приемане на Наредба за регламентиране на параметрите на зарибяването

Сама по себе си тази мярка не е ясно как би спомогнала за опазването на поточния рак. След като зарибяването е разпознато като потенциален отрицателно действащ фактор за вида, е редно ПД да предложи концептуална рамка от ограничителни мерки/лимита в параметрите на зарибяването по отношение на поточния рак, които да бъдат залегнати в евентуална бъдеща наредба. Ако експертите, разработили ПД, не могат да формулират подобни мерки, поради основателни причини, то тогава е редно да се заложи дейност, която да осигури необходимата информация. Считам, че по-целесъобразно би било осъвършенстването на ЗРА и ЗООС по отношение на зарибяването, но много по-важно е структурите на ИАРА и на МОСВ да започнат да спазват и контролират настоящите разпоредби на тези два закона.

Дейност 2.1. Включване на изключения от целите за постигане на ПУРБ (2022 – 2027 г.) за водни тела, гарантиращи условия за живот на вида

Тази мярка е лишена от екологичен смисъл и опасна за опазването на поточния рак. Постигането на целите за водните тела, заложи в ПУРБ е важно за възстановяване и поддържане на благоприятни условия за живот на вида в естествените му местообитания. Авторите на ПД уточняват, че мярката цели осигуряване на подходящи за поточния рак стойности на активна реакция, кислородно съдържание, кислородно насищане, електропроводимост и концентрация на биогени. При отрицателни хидроморфологични въздействия като малки ВЕЦ, например, стойностите на тези физикохимични показатели на водата не се изменят или промяната им е незначителна. Това не означава, че малките ВЕЦ нямат разнолико и силно отрицателно въздействие върху популациите на поточния рак. Тази дейност не само, че няма никакъв принос към опазването на жизнената среда на популациите на поточния рак, но интегрирането ѝ в ПУРБ би легализирало унищожаването на местообитанията на вида и невъзстановяването на увредени такива, въпреки екологичните цели за съответните водни тела. Същевременно, предложената мярка може да се разглежда като противоречаща на Закона за водите и опит същият да бъде заобиколен.

Дейност 2.2. Задължителен мониторинг на вида под и над ВЕЦ и алгоритъм за действие при регистриране на отрицателно влияние в резултат от проучванията в ПУРБ (2022 – 2027 г.)

Собствениците на ВЕЦ са длъжни да провеждат мониторинг на екологичното състояние на засегнатите речни участъци по отношение на биологични елементи за качество съгласно предписания на басейновите дирекции, както и да докладват резултатите на контролния орган. БЕК „макрозообентос“ е най-важният индикатор за екологичното състояние на водните тела от категория „река“, а той включва и правите раци. Не става ясно кой ще извършва този мониторинг според авторите на ПД, нито как този мониторинг ще постигне целта си, а именно: „Осигурена проводимост на речното течение, която гарантира жизнеспособни популации на вида под и над ВЕЦ“. Вредните въздействия на ВЕЦ са познати и частично описани от авторите на доклада, което обезмисля до голяма степен дейността. Нещо повече, тъй като бариерният ефект действа както под водоземните съоръжения, така и над тях, е добре авторите да преразгледат дизайна на предложеното мониторингово проучване. На лице е и риск от лесна манипулация на данните от страна на заинтересованите собственици на ВЕЦ, ако те ще осъществяват мониторинга. Тази манипулация може да бъде и вредна за популациите на поточния рак, ако индивиди от същия се ловят и освобождават под съоръженията. Изобщо, мястото на подобен мониторинг не е в ПУРБ а в точка 3 „Изследвания и мониторинг“ на част IV от ПД.

Дейност 2.3. Разработване на алгоритъм за действие при регистриране на отрицателно влияние в резултат от проучванията по задължителен мониторинг на вида под и над ВЕЦ, включен като мярка в ПУРБ (2022 – 2027 г.)

Ако изобщо подобен алгоритъм има някакъв смисъл, то той няма място в ПУРБ и е редно да бъде поне идейно разписан в ПД. Всъщност, авторите на проекта за ПД за поточния рак можеха да предложат поне една дейност, която да ограничава описаните вредни въздействия от ВЕЦ, а не да залагат в няколко дейности дублиращи се мониторинги и разработване на алгоритми за колосални суми.

Дейност 3.1. Изготвяне и включване в ПУ и заповедите за обявяване на 40 броя 33 на режими и забрани, които да гарантират в максимална степен ограничаване на загубата на крайречни местообитания 9170, 91D0, 91E0, 91F0, средообразуващи за вида

В Закона за водите, както и в ПУРБ има въведени забрани за тези местообитания. Прилагането на тези забрани от страна на БД и РИОСВ се характеризира със съществени пропуски. Би било от полза, ако авторите на доклада предложат конкретни режими, а не да прехвърлят разработването на всички важни за вида мерки на други колективи и в съдържанието на други документи. Все пак, не за това са похарчени парите на данъкоплатците и не това е смисълът на плановете за действие.

Дейност 3.3. Намаляване на площта на местата за паша и броя домашни животни (едър рогат добитък, коне, мулета и овце) в разрешителните за паша, издавани от директора на съответните РИОСВ по чл. 50 от Закона за защитените територии

Без да влизам в подробности, проблемът с прекомерния брой животни в някои защитени територии се нуждае от по-разумно и холистично решение. Наскоро имаше широка обществена и експертна дискусия по темата, която предложи редица решения. Тази мярка е конкретна, но би създала враждебно отношение от страна на засегнатите към поточния рак, би лишила животновъдите от пасища за стадата им, без да предостави алтернатива, което не е устойчиво решение на доказаната проблем.

Дейност 4.1. Обявяване на нова защитена територия – резерват „Река Белица“

Това предложение се нуждае от повече конкретика. Река Белица протича край населени места и предоставя разнообразие от екосистемни услуги за местното население. Защитена местност би била по-подходяща категория, ако целта е да се защити дълъг речен участък.

Дейност 5.1. Изготвяне на ръководство за изграждане на проходи за поточен рак

Поточния рак попада в групата на дънните безгръбначни и повечето съвременни раководства за изграждане на рибни проходи предлагат съоръжения, задължително съобразени с тях. Няма практика за издаването на специализирани ръководства за речни прави раци и не са налични такива в научната и техническа литература. Тази дейност едва ли ще допринесе за опазването на поточния рак, без одобряването на Наредба съгласно чл. 44б, ал. 3 от Закона за рибарството и аквакултурите (ЗРА). Би било от полза, ако авторите на доклада бяха посочили в настоящия план конкретни изисквания, удовлетворяващи нуждите на поточния рак при изграждането на съоръжения позволяващи миграцията на рибите и дънните безгръбначни. Това

далеч не е трудно и не е нужно да се похарчат близо 72 000 лв. за изготвянето на подобно ръководство. Частта с мерки и дейности на процесния ПД сякаш е използвана за залагане на доходоносни проекти от страна на авторите, а не за разписването на конкретни мерки за опазването на вида.

Дейност 7.1. Изграждане на проходи на ВЕЦ

Вероятно мярката цели изграждане на проходи за поточен рак. Би било добре, ако авторите на ПД бяха предложили да се актуализира чл. 44б от ЗРА, като освен за рибите, проходите да се изградят и за другите водни организми/дънните безгръбначни. Въпреки, че това не е разписано дословно в ЗРА, предписанията и разрешителните, които БД издават обикновено включват и другите водни организми, съгласно мерките заложи в ПУРБ. До голяма степен тази дейност е излишна, но по-лошото е, че предвиденият ефект от дейността и индикаторът за успешното ѝ изпълнение свидетелстват за пореден път за неразбирането от страна на авторите на разнородното отрицателно въздействие, което ВЕЦ оказват. Не е научнообосновано и е лишено от екологичен смисъл да очакваш подобряването до извесна степен на възможността за миграция да гарантира жизнеспособни популации, в благоприятен природозащитен статус на поточния рак под и над ВЕЦ. Това значи, че авторите на ПД пренебрегват продължаващото действие на нарушената миграция на седиментите, прочистването на задбаражните езера, ограничената миграция, обезводняването на речното корито, изсичането на крайречна растителност и прочие. За тази дейност са предвидени над 1 033 500 лв., като не става ясно дали ще ги дадат собствениците на ВЕЦ или ще се разчита на публични средства. Като данъкоплатец възразявам остро срещу подобни неразумни харчове.

Дейност 7.2. Премахване на инфраструктура с неизвестна собственост в речните корита

Очевидно зад тази мярка стоят добри намерения, но дейността е много непрофесионално разписана и в най-добрият случай би създавала правни казуси, а в най-вероятният просто няма да се приложи. Не е ясно за каква инфраструктура се отнася. Може би, за миграционни бариери с антропогенен произход? Законовата уредба дава вещни права за всяко съоръжение и би било добре тези обстоятелства да бъдат разгледани и уточнени.

Дейност 8.1. Залесяване на крайречни територии с широколистна дървесна растителност, осигуряваща благоприятни местообитания за вида

Тази дейност е необоснована. Залесяването на такива крайречни местообитания е в повечето случаи безсмислено, тъй като характерните за тях видове (елши, върби, източни чинари, ясени) са приспособени да се настаняват бързо на всички подходящи местообитания, особено по бреговете на реките, където разпространението на семената им е подпомогнато от водното течение. От друга страна залесяването с дъб и бук, двата най-разпространени рода и доминантни в повечето български гори дървесни видове е също със спорен екологичен смисъл по отношение на възстановяването на крайречни местообитания. Авторите не посочват с какви видове дъб ще се залесява. Не е ясно и в кои случаи ще е необходимо подобно възстановително залесяване. Не са посочени критериите по-които ще бъдат избрани участъци за залесяване. Създаването на редове от едновъзрастни разсадникови фиданки, без да се обоснове необходимостта от подобно залесяване е в противовес с хетерогенността на крайречните гори и крие рискове от генетичното им замърсяване. Реално, такова изкуствено залесяване на речни брегове би било необходимо в изключително редки случаи. Това е поредното повърхностно предложение за дейност, която обаче би струвала 730 600 лв. Авторите на ПД залагат и изготвяне на алгоритъм за избор на места за залесяване като Дейност 13.1, което ще струва допълнителни 654 680 лв.

Дейност 9.1. Изграждане на съоръжение за отглеждане на вида *ex-situ* в полустествени условия

Дейност 9.2. Отглеждане на вида *ex-situ* в полустествени условия

Дейност 9.3. Повторно въвеждане на отгледани във външна за речния участък среда на популации, за които е характерна ниска численост

Липсва обосновка за необходимостта от създаването на подобни съоръжения. При рибите, подобен подход при възстановяването на популации се отхвърля все по-често поради доказани рискове от обедняване на генотипа, увеличаващ се във времето имбридинг в маточните популации и зачестяване на вродените недъзи и малформации, сравнително ниска адаптивна способност при разселените индивиди, висока цена и риск от разпространение на болести и паразити. Не е съобразен и принципът на предпазливостта от зоогеографска гледна точка, който предполага да не се пренасят индивиди от един водосбор в друг. Не са разписани и конкретни критерии за донорни и акцепторни популации и местообитания, което е от особена важност. Правилен подход би бил да се възстановява дадена популация, в случай на ограничаване на отрицателно-действащите фактори и обоснована невъзможност или трудност за естествено възстановяване. За тези необосновани и повърхностно-разписани дейности са предвидени над 3 500 000 лв., което ще се въздържа да коментирам.

Дейност 12.1. Анализ на съществуващата информация за напречни прегради и корекции на речните корита в базата данни на Басейновите дирекции, МОСВ и сателитни изображения

Дейност 12.2. Теренни проучвания на корекции и прегради, и влиянието им върху популациите на вида

Дейност 12.3. Теренни проучвания на проходимостта на съществуващите рибни проходи за поточен рак

Дейност 12.4. Изготвяне на списък с потенциални прегради за премахване и изграждане на проходи за поточен рак

За тази група от зле описани мерки, авторите на ПД предвиждат над 2 300 000 лв. – сума, с която спокойно могат да се премахнат няколко десетки значими миграционни бариери по реките ни и да се отворят стотици и дори хиляди километри свободно-течащи реки. Същевременно третият 6-годишен ПУРБ е в процес на изготвяне и всеки път се съставят карти на миграционните бариери по водосбори. Няколко големи хидроморфологични национални поръчки са завършени, а все още нямаме качествена приоритизация на басейново равнище за премахване на миграционните бариери. Предвидената работа за тези 4 дейности може да се свърши по-обстойно от описаното за десетократно по-малка сума, но много по-притеснително е това, че авторите на ПД привеждат повърхностни и необосновани описания на дейностите. Реално, няма да се проучат всички миграционни бариери в изброените водни тела, а само тези, които са налични в базата данни и видими на спътниковите снимки. Няма да се обхванат в пълнота речните системи с местообитания на вида, а само откъслъчни сегменти от тях, където той е регистриран. Няма да бъде извършено адекватно планиране на ниво речен басейн и събраните данни няма да бъдат подходящи за хидроморфологични оценки на водните тела, оценки на фрагментацията на речните системи, както и за достоверна екстраполация, поради неслучайното конфигуриране на проучваните речни сегменти. Заложено е и наблюдение на преминаването на риби и раци през рибопроходните съоръжения, което не е ясно как ще се осъществи. Част от предвидените дейности се припокриват с другите мониторингови дейности в точка 3.

В ПД следват поредица от мерки и дейности със сходна обосновааност и качество на описанията, като разгледаните до момента. Поради съображения за краткост, ще добавя само още една дейност:

Дейност 21.1. Разработване на мерки за опазване и възстановяване на популациите на поточния рак, засегнати от въздействието на ИЧВ американски шипобузест рак *Faxonius limmosus*, в рамките на план за действие за *F. limmosus* в България

Разработването на мерки за опазване и възстановяване на популациите на поточния рак, засегнати от въздействието на който и да било ИЧВ трябва да се направи в ПД на поточния рак.

Предвид посочените пропуски, обезпокоително е предложението на НСБР за утвърждаване на Плана за действие. Знам, че в състава му има доказали се експерти и искрено се надявам поне част от далеч неизчерпателния преглед на съществените пропуски да са били обсъждани по време на заседанието и да са изразени особени мнения.

Уважаеми г-н Сандов,

Уважаеми г-н Белев,

Мерките и дейностите заложи в проекта на План за действие за опазване на поточния рак не отговарят на действащите заплахи за вида, което го прави нецелесъобразен. Налични са редица мерки лишени от екологичен смисъл и дори такива противоречащи на действащото законодателство. Качеството на ключови части от ПД е особено ниско. Отговорност за разработването не конкретни възстановителни и опазващи мерки се прехвърля на други документи вместо да се разработят в настоящия.

Проектът на План за действие за поточния рак е опасен за опазването на речните екосистеми и се нуждае от допълване на заплахите за вида и цялостно преработване на предложените мерки, дейности, мониторинг, времева рамка и бюджет. Призовавам Ви да не утвърждавате процесния план в този му вид и да го върнете за ново разглеждане в НСБР.

Дата: 15.05.2022 г.

С уважение:

(Пенчо Пандъков)